

Buda'nın 'Orta Yol'u Ne Kadar Orta Yol? İfrat ve Tefrit İkileminde Budist Keşiş Hayatı Üzerine Bir Sorgulama

Ali Gül | 0000-0003-2271-8390 | aligul@trabzon.edu.tr

Doç. Dr., Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, Trabzon, Türkiye

ROR ID: 03z8fy40

Öz

Buda, hayatının ilk dönemini bir prens olarak duyuşal bir haz atmosferinde geçirmiştir. Hakikati ve kurtuluşu arayış arzusuna kapıldığında ise sarayını ve haz dünyasını terk edip Hint çileciliğini en katı biçimiyle uygulamıştır. Böylelikle iki zıt hayat pratiğini ifrat ve tefrit boyutlarıyla tecrübe etmiştir. Fakat bu uç deneyimlerin fayda sağlamadığını kavrayarak hakikatin ancak "orta yol" adını verdiği bir anlayış biçimiyle idrak edilebileceğini ileri sürmüştür. Buda, geri kalan hayatı boyunca takipçilerine "orta yol"u izlemelerini salık vermiş, dahası "orta yol"un tatbikinin keşiş hayatıyla mümkün olacağını iddia etmiştir. Peki, Buda'nın öne sürdüğü "orta yol" gerçekte ne derece orta bir yoldur? Söz konusu öğreti temel insani yaşam ölçütleri bağlamında nasıl yorumlanabilir? Örneğin bireyleri "orta yol" konsepti dâhilinde aile bağlarını terk etmeye, maddi varlıklarından feragat etmeye, ormanda ikamet etmeye, sadaka toplayarak yaşamaya, dünya nimetlerinden yüz çevirmeye yönlendirmek genel geçer bir orta yol olabilir mi? Elinizdeki çalışma, yukarıda belirtilen soruların izini sürerek, Budist "orta yol" anlayışının Hint geleneğinde bir dengeyi temsil etmesine karşın, evrensel insan deneyimi bağlamında nasıl tartışmalı bir konumda yer aldığını sorgulayacaktır.

Anahtar Kelimeler

Dinler Tarihi, Budizm, Buda, Keşiş Hayatı, Orta Yol, İfrat ve Tefrit.

Atıf Bilgisi

Gül, Ali. "Buda'nın 'Orta Yol'u Ne Kadar Orta Yol? İfrat ve Tefrit İkileminde Budist Keşiş Hayatı Üzerine Bir Sorgulama". *Düzce İlahiyat Dergisi* 9/2 (Aralık 2025), 461-490. <https://doi.org/10.61272/duid.1739553>

Geliş Tarihi	10.07.2025
Kabul Tarihi	10.10.2025
Yayın Tarihi	31.12.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu makale, Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından 29-30 Kasım – 01 Aralık 2024 tarihinde düzenlenen "İslâmi Düşünce Ekseninde Meseleler-I İfrât ve Tefrît Arasında İ'tidâl Arayışları" sempozyumunda sözlü olarak sunulan "Buddha'nın 'Orta Yol'u Ne Kadar Orta Yol? İfrat ve Tefrit Arasında Buddhist Keşiş Hayatı" isimli tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Beyan	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	etik.duzceilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

How Middle is Buddha's 'Middle Way'? An Inquiry into the Buddhist Monkhood in the Dilemma of Excess and Deficiency

Ali Gül | 0000-0003-2271-8390 | aligul@trabzon.edu.tr

Assoc. Prof., Trabzon University, Faculty of Theology, History of Religions, Trabzon,
Türkiye

ROR ID: 03z8fyr40

Abstract

Buddha spent the early part of his life as a prince in an atmosphere of sensual pleasure. However, driven by a desire for truth and liberation, he renounced the palace and indulged in intense Indian asceticism. Thus, he experienced two opposing life practices: excess and deficiency. Realizing that neither extreme led to liberation, he argued that the truth could only be grasped through a form of understanding he called the "middle way." Buddha advised his followers to follow the "middle way" for the rest of his life and furthermore claimed that the application of the "middle way" would be possible through the monkhood. So, to what extent is the "middle way" suggested by Buddha actually a middle way? How can this teaching be interpreted in the context of basic human life standards? For example, can encouraging individuals -within the framework of the "middle way" concept- to abandon family ties, renounce material possessions, live in the forest, survive by begging, and turn away from worldly pleasures be considered a universally valid middle way? By tracing the above-mentioned questions, this study will ask how the Buddhist understanding of the "middle way", while representing a balance in the Indian tradition, is controversial in the context of universal human experience.

Keywords

History of Religions, Buddhism, Buddha, Monkhood, Middle Way, Excess and Deficiency.

Citation

Gül, Ali. "How Middle is Buddha's 'Middle Way'? An Inquiry into the Buddhist Monkhood in the Dilemma of Excess and Deficiency". *Düzce Divinity Journal* 9/2 (December 2025), 461-490. <https://doi.org/10.61272/duid.1739553>

Date of Submission	10.07.2025
Date of Acceptance	10.10.2025
Date of Publication	31.12.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External This article is the revised and developed version of the paper titled "How Middle is Buddha's 'Middle Way'? Buddhist Monkhood Between Excess and Deficiency", which was presented orally at the symposium titled "Issues in Islamic Thought-I: Quest For Moderation Between Excess and Deficiency" organized by Ordu University Faculty of Theology on 29-30 November – 01 December 2024.
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	etik.duzceilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Bütün inanç sistemleri insanoğluna bu âlemde veya öte âlemde ya da varlığın başka bir boyutunda bir tür kurtuluş vadeder. Bu noktada inançların, kurtuluşu arzulayan mensuplarından birtakım talepleri gündeme gelir. Esasında bu talepler bir dinin inanç ve pratik yapısını belirler. Konuya bu perspektiften bakıldığında dinî geleneklerin çok geniş bir yelpazeye yayılan inanç ve pratik çeşitliliğine sahip olduğu görülür. Öyle ki Tanrı anlayışı taşıyanlardan, belirgin bir Tanrı anlayışı taşımayanlara; tek tanrıci sistemlerden, çok tanrıci sistemlere; ibadet ve ahlak anlayışları bakımından “mutedil” yollar tutanlardan, “aşırı” metotlar benimseyenlere kadar çok çeşitli inanç ve pratiklerle karşılaşılır.

Çalışmamızın ilgi alanı bakımından dinlerin pratik yönlerine baktığımızda, örneğin Hint dinî gelenekleri içerisinde “aşırı” olarak nitelenebilecek birtakım uygulamalar göze çarpar.¹ Hususen “tapas” kavramı etrafında temerküz eden asketik/çileci uygulamalar insanın ruhsal ve fiziksel yapısını zorlayıcı pratiklerdir. Bu anlamda dinî bir gaye güderek; oruç tutmak, cinsellikten uzak durmak, konuşmayı terk etmek, nefes kontrolü yapmak, bedeni zorlayan duruşlar uygulamak, soğuk suyla yıkanmak ya da çivili yataklarda yatmak gibi pratikler, Hindu din anlayışının asketik yapısını teşkil eder.² Hindu dinî geleneğine muhalefet etmek suretiyle ortaya çıkan Caynizm de ileri derecede asketik uygulamalara sahiptir. Caynizm’in kurucu ismi Mahavira, söz konusu çileciliği ve züht anlayışını en katı şekliyle kendi yaşamında yansıtmıştır. Caynist gelenek Mahavira’dan tevarüs ettiği bu züht anlayışı ile dinî yapılar arasında elde ettiği ayrı konumunu muhafaza etmektedir.³ Benzer yaklaşımların Hint dinî gelenekleri dışında da bir şekilde mevcut olduğunun yadsınmadığı

¹ Hint geleneğinde asketik düşünce hakkında geniş bilgi için bk. Johannes Bronkhorst, “Historical Context of Early Asceticism”, *The Oxford History of Hinduism: Hindu Practice*, ed. Gavin Flood (Oxford: Oxford University Press, 2020), 62-76.

² Geniş bilgi için bk. Ali Gül, *Ansiklopedik Hinduizm Sözlüğü* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), “Tapas” 399-401; ayrıca bk. Yasin Güzel, “Hint Kökenli Dinlerde Manastır Yaşamı ve Tekke Hayatı Üzerine Bir İnceleme”, *Tasavvuf Dergisi* 22/43 (2019), 63-65; Walter O. Kaelber, “Tapas and Purification in Early Hinduism”, *Numen* 26/2 (Aralık 1979), 200-214; John E. Cort, “Singing the Glory of Asceticism: Devotion of Asceticism in Jainism”, *Journal of the American Academy of Religion* 70/4 (Aralık 2002), 720; Mansukh Ghelabhai Bhagat, *Ancient Indian Asceticism* (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., 1976), 13-27; 149-153.

³ bk. Cort, “Singing the Glory of Asceticism: Devotion of Asceticism in Jainism”, 721-736; Bhagat, *Ancient Indian Asceticism*, 182-190, 195-201; Jeffery D. Long, *Jainism: An Introduction* (London: I.B. Tauris & Co Ltd., 2009), 39-42, 97-11; Galip Atasagun, “Jainizm”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21 (2006), 268, 273-274, 291-296.

bu noktada⁴ Budizm'in özel bir vasıf taşıdığı iddiası fark edilir. Nitekim Budizm, "orta yol" ("macchimā paṭipadā")⁵ kavramını dayanak kılarak müntesiplerini aşırılıklardan uzak, mutedil bir yaşama davet etmektedir.⁶ Buda'nın söylevlerinde (sutta) söz konusu kavrama doğrudan referanslar yapılmaktadır.⁷ Daha ötesinde "orta yol" kavramının pratikte karşılık bulması Buda'nın kendisi tarafından ihdas edilen keşiş teşkilatınca üstlenilmiştir. Bu aşamada birtakım sorular gündeme gelmektedir. Örneğin Buda'nın "orta yol" kavramı ile kastettiği aşırılıklardan uzak metodun mahiyeti nedir? Onu bu öğretiye yönelten tecrübeler nelerdir? Daha ötesinde suttalarda ortaya konulan vasıfları

-
- ⁴ Örneğin Maniheizt gelenekte züht anlayışı için bk. Mehmet Alıcı, *Maniheizt Gnostik Yaşamın Şifreleri: Bir Giriş Denemesi* (İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2023), 34-59; Hristiyanlıkta züht anlayışı için bk. Bilal Baş, "Hristiyan Manastırcılığının Doğuşu", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/1 (2013), 183-204; Cengiz Batuk, *Assisili Francis ve Hristiyan Mistisizmi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 54-101; Salime Leyla Gürkan, "Manastır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/559-560; Şinasi Gündüz, "Keşiş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/323-324; Kürşat Demirci, "Zühd (Diğer Dinlerde)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/534-535; İslam geleneğinde çilecilik ve züht anlayışı için bk. Selçuk Eraydın, "Çile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/315-316; Süleyman Uludağ, "Tasavvuf Kültürüne Genel Bakış", *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü* (İstanbul: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 2002), 32, 45; Nisa Nur Çardaklı - Salih Sabri Yavuz, "Hakikat Arayışında Hint Düşüncesi ile İslam Tasavvufu", *Rize İlahiyat Dergisi* 28 (Nisan 2025), 205-206.
- ⁵ Bu çalışmada Pâli dilindeki Budist kavramlar, uluslararası kabul görmüş Latin transliterasyon sistemine göre yazılmıştır. "Macchimā paṭipadā" (Sanskrit: "madhyamapratipad") literal olarak "orta yol" anlamını taşır. Bu kavram Buda'nın iki aşırılık olarak tasvir ettiği hazırlıktan ve çilecilikten uzak durmayı salık veren ve sekiz adımlı bir yolu takip ederek aydınlanmayı vadeden yaşam felsefesidir. bk. Nyanatiloka Thera, *Buddhist Dictionary: A Manual of Buddhist Terms and Doctrine* (Bangkok: Silkworm Books, 2007), "Majjhima paṭipadā", 110; Robert E Buswell - Donald S. Lopez, *The Princeton Dictionary of Buddhism* (Princeton: Princeton University Press, 2014), "madhyamapratipad", 489.
- ⁶ Benzer bir anlayışın "itidal" kavramı çerçevesinde İslam'da da olduğu söylenmelidir. İslam'ın itidal anlayışı için bk. Hasan Bulut, "Kur'an ve Sünnet Perspektifinde Dindarlık Ölçütü Olarak İtidal", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (2021), 93-121; Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in İbâdetlerde Öngördüğü İ'tidâl ve Kolaylık Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000), 377-392.
- ⁷ Örneğin bk. *Buda'nın Söylevleri: Sutta Pitaka'dan Seçmeler I-II*, çev. Ali Gül (İstanbul: İz Yayıncılık, 2024), Dhammaçakkappavattana Sutta, Samyutta Nikāya 56.11; metinde kullanılan sutta metinlerinin Pâli orijinallerine ve İngilizce çevirilerine çevrimiçi ulaşmak için bk. "Suttapiṭaka", *SuttaCentral* (Erişim 18 Mayıs 2025); "Sutta Piṭaka", *Dhammatalks.org* (Erişim 18 Mayıs 2025).

bakımından evrensel bir öğretmen olduğu vurgulanan⁸ Buda'nın, "orta yol" öğretisi etrafında tespit ettiği prensiplerin tüm insanlar açısından geçerli olması mümkün müdür? Elinizdeki çalışmanın hedefi bahsi geçen sorulardan yola çıkarak Budizm'in "orta yol" söylemini irdelemektir. Bu yapılırken "orta yol" söylemini somut bir kimliğe büründüren Budist keşiş teşkilatının temel niteliklerinin göz önünde bulundurulması şarttır. Buna binaen çalışmada feragat, bekârlık, orman ikameti, sadakayla geçinme gibi keşişlik unsurları, anılan unsurların altında yatan Budist varlık düşüncesiyle birlikte analiz edilecektir. Konuyla ilgili olarak zengin bir yabancı literatür olduğu ifade edilebilir. Büyük kısmı tabii olarak Budist çevrelere ait olan bu literatürün, "orta yol" öğretisini, Hint geleneği arka planını dikkate alarak tanımlama gayreti içinde olduğu görülebilir.⁹ Bununla birlikte "orta yol" konseptinin evrensel insani teamüller bağlamında eleştirel bir gözle incelenmesi, söz konusu literatürün zenginleşmesini sağlayacak bir çalışma alanıdır. Türkçe dinler tarihi literatürüne bakıldığında ise genelde Hint dinleri özelde Budizm üzerine birçok çalışma olsa da Budizm'in bahis mevzusu veçhesi üzerinde özel bir araştırma yapılmış değildir. Dolayısıyla bu metnin zikredilen boşluğu doldurmaya yönelik önemli bir adım olacağı öngörülmektedir. Mevcut çalışma, Budist öğretinin kaynağına en yakın verileri sunma amacıyla büyük ölçüde Buda'ya atfedilen söylevleri içeren Pâli Sutta Piṭaka'ya dayanmaktadır. Belirtilen özelliğiyle, Theravāda geleneğini merkeze almakta ve öğretinin en erken ve özgün yorumuna odaklanmaktadır. Öte yandan, Mahāyāna geleneğiyle birlikte Budizm'in -keşişlik anlayışı dâhil olmak üzere- pek çok düşüncede ve uygulamada dönüşümler geçirdiği bilinmektedir. Ancak bu dönüşüm süreçleri çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüş bir literatür taramasına dayanmaktadır. Çalışmada dinî kaynakların yanı sıra konuya ilişkin bilimsel yayınlar incelenmiş; elde edilen veriler içerik analizi yoluyla değerlendirilerek tematik bir yapı içinde sunulmuştur. Ayrıca, çalışmada zaman zaman kullanılan "evrensel insan

⁸ Buda'nın dokuz vasfını sıralayan "Kutsanmış Olan (bhagavā)/[Buda]; Değerli Olan'dır (arahant), Mükemmel Olarak Aydınlanmış Olan'dır (sammāsambuddha), gerçek bilgide ve erdemde kusursuzdur (viccācaraṇasampanna), İyi Giden'dir (sugata), âlem hakkında bilgedir (lokavidū), terbiye edilmeye uygun insanların eşsiz önderidir (sārathi), devaların/tanrıların ve insanların öğretmenidir (satthā), aydınlanmıştır (buddha) ve kutsanmıştır (bhagavā)." pasajı suttalarda birçok defa tekrarlanır. Söz konusu pasajdaki "devaların ve insanların öğretmenidir" ifadesi Buda'nın evrensel bir öğretmen ve rehber olduğu iddiasını şüphesiz biçimde ortaya koyar. bk. Paṭhamapuññābhisanda Sutta, Saṃyutta Nikāya 55.31; Apaṇṇaka Sutta, Macchima Nikāya 60; Dhana Sutta, Aṅguttara Nikāya 5.47.

⁹ Örneğin bk. Piyadassi Thera, *The Buddha's Ancient Path* (Kandy: Buddhist Publication Society, 2018), 8, 75-85; Peter Harvey, *An Introduction to Buddhism: Teachings, History and Practices* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 23, 81-82, 88.

deneyimi", "evrensel nitelik", "doğal insani eğilim" gibi görece kavramların, metnin yazarının yorumlarını ve gözlemlerini yansıttığı belirtilmelidir.

1. Gotama'nın Buda'ya Dönüşümü: "Orta Yol"a Varış

Buda'nın "orta yol" olarak bilinen öğretisinin arka planında onun aydınlanmaya (bodhi) erme serüveninde tecrübe ettiği merhalelerin büyük önemi vardır. Dolayısıyla söz konusu süreci ana hatlarıyla ele almak faydalı olacaktır. Geleneğe göre; Buda, doğum ismiyle Gotama, Sakya Kralı Suddhodana'nın oğlu olarak dünyaya gelir. Doğumundaki olağanüstü durumlar kralı, oğlunun geleceği hakkında brahminlere (din adamları) başvurmaya yöneltir. Kehanetler bu sıra dışı kşatriya çocuğun önünde iki yol olduğuna işaret eder. O, ya dünyayı seçip evrensel bir hükümdar olacak ya da dünyadan feragati seçip insanların nihai kurtuluşu için rehberlik edecektir. Kral eğer tahtına vâris olmasını istiyorsa, oğlunun, yaşamın gerçeklerini görmesine mâni olmalıdır.¹⁰

Bilgelerin kehanetlerine istinat eden Suddhodana, oğlunu dış dünyadan tecrit eder. Gotama yirmi dokuz yaşına kadar sarayda lüks ve keyif içinde müreffeh bir yaşam sürer, dünyanın acı gerçekleri ile karşılaşmaz. Ancak Gotama'nın hayatının dönüm noktası artık gelmiştir. Dış dünyayı merak eden Gotama sarayından üç defa, gizlice çıkar. Dışarıdaki gezintilerinin ilkinde yaşlı bir adama, ikincisinde hasta bir kişiye, üçüncüsünde yakılmak üzere olan bir cenazeye rastlar. Bunlar o güne kadar Gotama'nın müşahedesinden saklanan hayatın elem veren manzaralarıdır. Hayatın acı gerçekleri karşısında hayrete ve dehşete kapılan Gotama'nın yüreğini varlığın hakikatini kavramak ve varoluşsal acılara bir çare bulmak için güçlü bir istek sarar. Bu istekle derin düşüncelere gark olmuş prens dördüncü kez gizlice sarayın dışına adım attığında, dünyadan feragati seçen bir çileciyle karşılaşır. Çileci ona dünyevi ve nefsani arzulardan uzak durarak hakikati ve kurtuluşu aradığını söyler. Duyduklarından çok etkilenen Gotama, çilecinin metodunu takip etmeye karar verir.¹¹ Kısa süre sonra, sarayını ve ailesini sessizce terk eder ve hakikat arayışındaki yolculuğuna başlar. Gotama, Ganj Vadisi'nde dolaşır. İlkın Alāra Kālāma ve Uddaka Rāmaputta gibi münzevilerin meditasyon yöntemlerini dener. Fayda görmeyince çilecilere kulak verir. Nefesi kısıtlama pratiğinden ileri düzeyde açlığa kadar en sıkı bedensel çile yöntemlerini uygular. Öyle ki zayıflıktan ve güçsüzlükten ölecek raddeye gelir. Ancak çilecilikle geçen altı yılın ardından zikredilen yaşam biçiminin de hakikati bulmaya yaramadığını ve

¹⁰ Piyadassi Thera, *The Buddha: His Life and Teaching* (Kandy: Buddhist Publication Society, 1982), 7-10; Narada Mahathera, *The Buddha and His Teachings* (Kandy: Buddhist Publication Society, 1982), 20-27; Hajime Nakamura, *Budha*, çev. Zeynep Seyhan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 62-70.

¹¹ Thera, *The Buddha*, 9-11.

acılarına çare olmadığını anlayarak bu metodu da terk eder. Böylece Gotama, aydınlanma yolunda ne zenginlik ve şatafat içinde yaşanan bir hayatın ne de çileciliğin fayda sağladığını uzun tecrübelerle kavramış olur. Bedenine yönelik çileci uygulamalardan vazgeçen Gotama, kendisine ikram edilen süt ve piring lapasını kabul eder; aşırı zayıflamış bedeni bir müddet sonra gıdalarla yeniden güç kazanır.¹²

Günlerini tefekkürle geçiren Gotama bir gün, aydınlanmaya erene kadar kalkmayacağına yemin ederek bir ağacın (bu ağaca daha sonra bodhi ağacı denecektir) altında meditasyona dalar. Gece boyu süren meditasyonu sırasında ona hakikatin kapıları açılır. Gotama aydınlanmaya erer, acının ve ızdırabın kaynağına ulaşır, hayatın gerçeğini kavrar. O sıralarda otuz beş yaşındadır ve o günden itibaren "Buda" (Buddha: "aydınlanmış/uyanmış") sıfatı ile anılır.¹³

Buda, ilk söylevini Bārāṇasī (Benares) yakınlarında İsipatana'da (günümüzde Sarnath) Geyik Parkı'nda eskiden kendisine arkadaşlık eden beş çileciye verir. "Dhamma tekerleğini döndürme söylevi" (Dhammaçakkappavattana Sutta)¹⁴ ismiyle anılan bu söylevle Buda öğretisini (dhamma) yaymaya başlar. Geriye kalan kırk beş yıllık hayatını öğrencilerine ders vererek geçirir. Öğretileri, kendisi tarafından kurulan saṅghada (cemaat) en olgun şekliyle yansımaları bulur.¹⁵

Buda, öğretisini "orta yol" ("macchimā paṭipadā") olarak tarif eder. Hakikate ulaşmanın yegâne metodu olan "orta yol" esasında iki uç anlayışın, ifratlatetfritin (benliği şımartma - benliğe eziyet etme) arasındadır. İlk söylevinin ana teması budur:

"Keşişler, ileri giden (pabbacita)¹⁶ birinin uygulamaması gereken iki aşırı yol vardır. Nedir bu iki? Birincisi, duyusal hazlarda mutluluk arayışı yolu (kāmasukhallikānuyoga) ki; adi, bayağı, sıradan, aşağılık ve faydasızdır. İkincisi, kendine ızdırıp çekirtme yolu (attakilamathānuyoga) ki; acı verici,

¹² Mahathera, *The Buddha and His Teachings*, 20-47; Thera, *The Buddha*, 12-17; Buda'nın aydınlanma serüveninin öz bir anlatımı için bk. Richard Abeyasekera, *The Master's Quest For Light* (PDF: Buddhist Publication Society, 2017). Söz konusu süreci suttalardan takip etmek için bk. Pāsārāsī Sutta, Macchima Nikāya 26; Mahāsaççaka Sutta, Macchima Nikāya 36.

¹³ Bhikkhu Bodhi, *The Buddha and His Message* (PDF: Buddhist Publication Society, 2017), 10-14.

¹⁴ bk. Dhammaçakkappavattana Sutta, Saṃyutta Nikāya 56.11.

¹⁵ bk. Nakamura, *Budha*; Thera, *The Buddha*.

¹⁶ Pabbacita kavramı literal olarak "ileri giden", "çıkan" anlamına gelir. Kavram bu anlamı ile dinî bir gaye ve aydınlanma amacıyla ev hayatını terk eden ve keşiş olmayı seçen kimseyi ifade eder. bk. T. W. Rhys Davids - William Stede, *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary* (London: Pali Text Society, 1921-1925), "Pabbajita", 461.

aşağılık ve faydasızdır. Bu iki aşırı uçtan kaçınmak suretiyle Tathāgata (Buda); görüşü doğuran, bilgiyi doğuran, huzura, yüksek bilgiye, aydınlanmaya ve nibbānaya (kurtuluş) götüren orta yolu (macchimā paṭipadā) kavradı.”¹⁷

Buda'nın, “duyusal hazlarda mutluluk arayışı yolu” olarak ifade ettiği ilk aşırılık hiç şüphesiz bir prens olarak yirmi dokuz yaşına kadar sarayda yaşadığı refah ve imtiyaz dolu hayattır. “Kendine ızdırap çekirme yolu” şeklinde dile getirdiği aşırılık ise altı yıl boyunca tecrübe ettiği çileciliktir. Öyle ki Buda, gerek Brahmanik gerekse Brahmanik geleneğe muhalif birtakım gruplarda yaygın olan çileci pratiklerin faydasız olduğunu -ileride birçok vesile ile- dile getirmiştir.¹⁸ Buda konuşmasının devamında “orta yol” olarak isimlendirdiği anlayışın mahiyetini arz eder. Bu, esasında zikredilen anlayışın “sekiz-katlı asil yol” (ariya aṭṭhaṅgika magga) şeklinde sistemleştirilmesidir:

“Tathāgata tarafından kavranan; görüşü doğuran, bilgiyi doğuran, huzura, yüksek bilgiye, aydınlanmaya ve nibbānaya götüren orta yol nedir? Bu, sekiz-katlı asil yoldur: doğru görüş (sammādiṭṭhi), doğru düşünce (sammāsaṅkappa), doğru konuşma (sammāvācā), doğru eylem (sammākammanta), doğru geçim yolu (sammācīva), doğru çaba (sammāvāyāma), doğru farkındalık (sammāsaṭi) ve doğru konsantrasyon (sammāsamādhi). Bu, Tathāgata tarafından kavranan; görüşü doğuran, bilgiyi doğuran, huzura, yüksek bilgiye, aydınlanmaya ve nibbānaya götüren orta yoldur.”¹⁹

Anlaşıldığı üzere nihayetinde kişiyi nibbānaya ulaştıracak olan “orta yol” aynı zamanda sekiz aşamadan oluşan bir tekâmül yoludur. “Orta yol”un sekiz aşamasına bakıldığında söz konusu aşamaların erdem (sīla), konsantrasyon (samādhi) ve bilgelik (paññā) ile ilişkili olduğu görülür.²⁰ Peki, Buda teoride üç boyutu içeren tekâmül sürecinde insanlara bir uygulama sahası sunmakta mıdır? Esasında suttada bu sorunun cevabı niteliğinde ifadeler fark edilir. Nitekim Buda, sözlerinin başında aşırılıklardan uzak duracak ve “orta yol”u

¹⁷ Dhammaçakkapavattana Sutta, Saṃyutta Nikāya 56.11.

¹⁸ bk. Bhagat, *Ancient Indian Asceticism*; Oliver Freiberger, “Profiling the Sangha: Institutional and Non-Institutional Tendencies in Early Buddhist Teachings”, *Marburg Journal of Religion* 5/1 (Temmuz 2000), 4-5, 9; Christoph Kleine, “‘The Epitome of the Ascetic Life’: The Controversy over Self-Mortification and Ritual Suicide as Ascetic Practices in East Asian Buddhism”, *Asceticism and Its Critics: Historical Accounts and Comparative*, ed. Oliver Freiberger (Oxford: Oxford University Press, 2006), 154-157. Buda'nın çileciliğin faydasız olduğunu ifade ettiği örnekler için bk. Tapokamma Sutta, Saṃyutta Nikāya 4.1; Pāsārāsi Sutta, Macchima Nikāya 26; Mahāsaççaka Sutta, Macchima Nikāya 36.

¹⁹ Dhammaçakkapavattana Sutta, Saṃyutta Nikāya 56.11.

²⁰ bk. Çūḷavedalla Sutta, Macchima Nikāya 44; ayrıca bk. Thera, *The Buddha's Ancient Path*, 76-77.

takip edecek kişiyi “ileri giden” (pabbacita) yani ev ve aile hayatını terk ederek keşiş yaşamı süren kişi olarak vasıflandırmaktadır. Tüm bunlar belli eder ki Buda'nın öğretisinin tam olarak uygulanacağı ve kesin şekilde olumlu netice alınacağı saha keşiş yaşamıdır. Bu doğrultuda suttalarda keşiş yaşamının Buda tarafından, kurtuluşa ulaşmanın en ideal zemini olarak öne sürülmesi, söz konusu durumun gelenekte bir şekilde zorunlu bir adıma dönüştürülmesi şaşırtıcı değildir.²¹

2. “Orta Yol”un Yansıması Olarak Budist Keşiş Yaşamının Temel Motivasyonu

Yukarıda sözü edilen gerekliliğe binaen henüz Buda'nın yaşadığı dönemde Budizm'de keşiş teşkilatı kurulmuştur. Literatürde “saṅgha”²² olarak anılan bu teşkilat, günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bu yönüyle Budizm dünyanın en eski ve güçlü keşiş dinlerinden biridir.²³ Bu noktada Budist keşiş yaşamının niteliği önem arz etmektedir. Zira mevzubahis “orta yol” kavramının iddiası iki aşırı yaşam biçiminden uzak olmaktır. Belirtilen çerçevede doğal olarak beklenen husus, teoride ortaya konulan “orta yol” konsepti ile bu konsepti uygulamada aksettirecek keşiş yaşamının birbiriyle uyumlu olmasıdır. Dolayısıyla Budist keşiş yaşamına dair temel ilkeleri göz önüne sermek beklenen uyumun olup olmadığı konusunu aydınlatacaktır.

Öncelikle takdir edilmelidir ki kategorik olarak keşishlik, dünyeviliğe karşı mesafeli bir tutum benimseyen ve dünyadan el etek çekmeyi esas edinen bir

²¹ Keşiş yaşamı, suttalarda kurtuluş yolu açısından açık biçimde idealize edilirken, Theravāda geleneğinde bu yaşamda ya da sonraki bedenlenmelerde mutlaka tecrübe edilmesi gereken bir aşama olarak benimsenmiş ve bu yönüyle daha katı bir yaklaşım geliştirilmiştir. bk. Rupert Gethin, *The Foundations of Buddhism* (Oxford: Oxford University Press, 1998), 85-87; Harvey, *An Introduction to Buddhism*, 288-289.

²² Literal olarak “cemaat”, “topluluk”, “birlik” gibi anlamlar taşıyan saṅgha (Sanskrit: “samgha”) sözcüğü, “bhikkhu saṅgha” terkihiyle kullanıldığında Budist erkek keşiş cemaatine, “bhikkhunī saṅgha” terkihiyle kullanıldığında Budist kadın keşiş cemaatine işaret eder. bk. Davids - Stede, “Sangha”, 739; Buswell - Lopez, “samgha”, 750-751.

²³ Olcott Gunasekera, “Bhikkhu Sangha: The Oldest Surviving Organisation in the World”, *Journal of the Royal Asiatic Society of Sri Lanka* 50 (2004), 63; Bhagat, *Ancient Indian Asceticism*, 140-149; K. Krishna Murthy, “Buddhist Sangha”, *The Tibet Journal* 14/3 (Autumn 1989), 3; Gunasekera, “Bhikkhu Sangha: The Oldest Surviving Organisation in the World”, 70-71; Budist saṅgha ve mahiyeti hakkında geniş bilgi için bk. D. N. De L. Young, “The Sangha in Buddhist History”, *Religious Studies* 6/3 (Eylül 1970), 243-252; Budizm'de keşiş hayatı ve Vinaya kuralları hakkında geniş bilgi için ayrıca bk. Hammet Arslan, *Kutsal Metinlere Göre Budizm'de Manastır Hayatı* (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2015); Bhikkhu Brahmalī, “The Monastic Law: How Monastic Communities Should Live” (Erişim 04 Mayıs 2025).

zührt anlayışıdır. Bahis konusu durum keşişliği bir kimlik nispetinde benimsemiş olan Budizm açısından farklı değildir. Budist keşiş anlayışının dinamiği dünyayı ve yaşamı olumsuzlama ve terk etmedir.²⁴

Budist düşüncede söz konusu olumsuz bakış bağlamında istihdam edilen temel kavram “dukkha”dır. Literal olarak “acı”, “ızdırap”, “eziyet”, “sefalet” gibi anlamları taşıyan dukkha kavramı bir bütün olarak varlık dünyasının olumsuzluklarla dolu olduğunu ve insanı tüm veçheleriyle acıya sürüklediğini ifade eder.²⁵ Kişiyi acılarla dolu bu varlık dünyasına bağlayan ve kişinin tekrar tekrar doğmasına (saṃsāra) sebep olan unsur ise arzudur (taṇhā). Çözüm yolu (magga) açıktır: İnsan kendisini dünyaya bağlayan arzulardan sıyrılmalı, bunu başarmak için kurtuluş yolunun büyük “hekim”i (bhisakka) Buda'nın önerdiği sekiz adımlı “orta yol”u takip etmelidir.²⁶ Dolayısıyla Budist keşiş yaşamı acının kaynağı olan arzunun yok edilmesinin pratikteki yansımasıdır.

Budist metinlerde dünyaya ve yaşama yöneltilen olumsuz bakış birçok açıdan temellendirilir. Bu çerçevede dünya ve yaşam, şükre vesile olacak bir lütuf değil aksine acının ve kahrın kaynağı olarak kendisinden uzaklaşılması ve kurtulması gereken bir olgudur. Söz konusu anlayış çerçevesindeki söylemleri Budist suttalarda yoğun olarak müşahade etmek mümkündür:

[Buda:]

“Keşişler, şimdi bu, acının asil gerçeğidir (dukkha ariyaşaṅka): Doğum (cāti) acıdır, yaşlanma (carā) acıdır, hastalık (byādhī) acıdır, ölüm (maraṇa) acıdır, hoş olmayan şeyle birleşmek acıdır, hoşla giden şeyden ayrılmak acıdır, istediğini elde edememek acıdır. Kısacası, tutunan beş küme (khandha)²⁷ acıdır.”²⁸

Pasajda görüldüğü gibi, genel beşerî yaklaşım açısından büyük bir varoluşsal vergi kabul edilen doğum veya hayat sahibi olmak, Budist doktrinde bir tepkiyle

²⁴ Budist öğretilerdeki dünya karşıtı söylemler onu pesimist gösterebilse de bu algı Budist bakış açısından reddedilmektedir. Konu hakkındaki tartışmalar için bk. T. Prince, *Renunciation* (PDF: Buddhist Publication Society, 2010), 5-7, 27-28.

²⁵ “Dukkha” kavramının etimolojisi ve Budist öğretilerde sahip olduğu köklü yerin geniş bir değerlendirmesi için bk. Davids - Stede, “Dukkha”, 363-365; Palden Gyal - Owen Flanagan, “The Role of Pain in Buddhism: The Conquest of Suffering”, *The Routledge Handbook of Philosophy of Pain*, ed. Jennifer Corns (London: Routledge, 2017), 288-296.

²⁶ bk. Dhammaçakkappavattana Sutta, Saṃyutta Nikāya 56.11.

²⁷ Budist düşünceye göre insan, form (rūpa), duygu (vedanā), algı (saññā), iradi formasyonlar (saṅkhāra) ve bilinçten (viññāṇa) oluşan beş “khandha”dan meydana gelir. Kalıcı bir benliği reddeden bu anlayış, insan varlığını geçici ve bileşenlerden oluşan bir yapı olarak görür. bk. Saṅgavibhaṅga Sutta, Macchima Nikāya 141; ayrıca bk. Davids - Stede, “Khandha”, 261-263.

²⁸ Dhammaçakkappavattana Sutta, Saṃyutta Nikāya 56.11.

karşılaşır. Zira Buda'ya göre yaşamda idrak ettiğimiz bütün acıların kaynağı doğumdur. Asıl kurtuluş tekrar doğum çemberinden azade olmaktır. Hâl böyle olunca suttalarda doğumun aleyhindeki anlatılar az değildir.²⁹

Suttalarda, kişiyi hayata bağlayan ve ona dünyayı sevdiren bağların esasında acıya sebep olduğu sıklıkla vurgulanır. Metinlere göre dünya sevgisini doğuran bağlar iyi tanınmalı ve terk edilmelidir. Acıdan kurtulmanın dolayısıyla kurtuluş (nibbāna) yolunda adım atmanın olmazsa olmaz şartı budur. Bu hususta seviye öyle bir noktaya taşınır ki kişinin aile bağlarını terk etmesi³⁰ hatta kendi bedeninin "çirkinliği" (asubha) ve "sakıncaları" (ādīnava) üzerine tefekkür etmek suretiyle bedeninden uzaklaşması salık verilir.³¹

Budist düşüncede acının temel sebeplerinden bir diğeri varlıkların yadsınamaz bir niteliği olan geçiciliktir (aniçça). Buda'nın kanaatine her fenomen geçicidir. Değişmeyen ve yok olmayan herhangi bir varlık yoktur. Devamlılığı olmayan bir varlık ise neticede acıyı doğuracaktır. Dolayısıyla varlığın geçiciliğini kavrayan kişi, varlıktan soğur hatta ondan "tiksinti duyar" (nibbindati). Suttalarda söz konusu tiksinti çoğu defa duyu ve algı vasıtaları aracılığıyla aktarılır. Buna göre; göz, kulak, burun, dil, beden ve zihin kişiyi geçicilikle malul varlığa yöneltir ve bağlar. Oysa insan acıyı doğuran bu geçiciliği kavradığında duyu ve algı vasıtalarından, onların ürettiği duyu ve algıdan ve bilinçten tiksindir ve uzaklaşır.³²

Bahsi geçen anlatıların neticesi olarak beden, daha geniş anlamda varlığın hakikatini kavradıktan sonra kişide gelişmesi beklenen şey bedene ve varlığa karşı "terk etme" (pahāna) ve "arzusuzluk" (virāga) düşüncesi, nihayetinde ise tüm varlıktan soyutlanarak "sona erme" (nirodha) hedefine yönelik bir bilinç düzeyidir.³³ Tam da bu noktada Budist gelenekte keşiş hayatı söz konusu bilincin yerleşmesi ve en ideal hâliyle yaşanması için pratik bir zemin sunar.

3. Budist Keşiş Yaşamının Gereklilikleri

Buda'nın öne sürdüğü "orta yol" konseptinin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi Budist keşiş hayatının temel hususiyetlerinin incelenmesini

²⁹ Örneğin bk. Çālā Sutta, Saṃyutta Nikāya 5.6.

³⁰ bk. *The Udāna: Inspired Utterances of the Buddha & The Itivuttaka: The Buddha's Sayings*, çev. John D. Ireland (Kandy: Buddhist Publication Society, 2017), Visākha Sutta, Udāna 8.8.

³¹ bk. Girmānanda Sutta, Aṅguttara Nikāya 10.60; Pabbaccā Sutta, Aṅguttara Nikāya 10.59.

³² bk. Dutiyasabbupādānapariyādāna Sutta, Saṃyutta Nikāya 35.62; ayrıca bk. Paṭhamagilāna Sutta, Saṃyutta Nikāya 35.74; Adittapariyaya Sutta, Saṃyutta Nikāya 35.28.

³³ Pabbaccā Sutta, Aṅguttara Nikāya 10.59.

gerektirir. Budist keşiş anlayışı her ne kadar keşişlik kavramının zaruri kıldığı yoksulluk, bekârlık, iffet, mal mülk edinmeme, dünyadan uzaklaşma gibi birtakım ortak öğeleri³⁴ muhtevi olsa da uygulamada kendine has yaklaşımları barındırmaktan geri durmaz. İşaret edilen yaklaşımların dikkate sunulması konunun daha açık ve anlaşılır bir biçimde kavranmasına katkı sağlayacaktır.

3.1. Feragat: Terk-i Dünya

Budist keşiş hayatının önemli özelliklerinden biri feragat (nekhamma) anlayışıdır. Budist gelenekte feragati geniş bir çerçevede değerlendirmek mümkündür. Bu anlamda insanı dünyaya yönelten her türlü arzudan ve bağımlılıktan uzaklaşmak feragat anlayışı içinde ele alınabilir. Budist bakış açısınca tekrar doğum döngüsünden kurtuluş nihai hedef olarak belirlendiğinden, dünyadan feragate götüren tüm pratikler değerli görülmektedir. Dolayısıyla feragat düşüncesi (nekkhammavitakka) Budist kutsal metinlerde bir keşişin uygulamalarını garanti altına alan ve "kirlilik"lerin (āsava)³⁵ sona ermesi için zemin hazırlayan niteliklerden biri olarak sayılır.³⁶ Bunun ötesinde suttalarda feragat anlayışına ev sahipliği yapan pek çok örnekle karşılaşılır.

Söz gelişi Vitakka Sutta'da Buda, hor görülmeme beklentisini, övülme isteğini ve arkadaşlara karşı duyulan muhabbeti dünyaya karşı bir bağlılık olarak görür ve keşişlere bu düşüncelerden arınmayı salık verir. Sözlerinin devamında, kişiyi dünyaya bağlayan en kıymetli bağları terk etmeyi bir kurtuluş reçetesi olarak öne sürer. Buna göre kişi ailesini, evlatlarını ve malını terk etmelidir.³⁷ Kurtuluş adına ortaya konulan söz konusu reçetenin kişinin manevi tatminlerden ve maddi sahipliklerden feragat etmesini beklediğine şüphe yoktur.

Suttalarda keşişler feragat düşüncesinde her daim uyanık olmaya çağırılır. Bu doğrultuda bir keşiş "kendisi için sevgili olan her şeyden ayrılma" hususunda devamlı surette kendini sınamalıdır.³⁸ Buda'ya göre bir keşiş dünyadan ve dünyalık arzulardan o derece vazgeçmiştir ki onun istek duyabileceği yalnızca dört unsur kalmıştır: cübbe (çivara), sadaka yemeği (piṇḍapāta), kalacak yer (senāsana) ve şu ya da bu durumda yeniden doğma isteği (itibhavābhava).

³⁴ Gündüz, "Keşiş", 25/323.

³⁵ Budist düşünceye göre, zihinden doğan ve yeniden doğum döngüsüne sebep olan dört "kirlilik" (āsava) vardır: haz/şehvet, varoluş isteği, yanlış görüş ve cehalet. bk. T. H. Perera, *The Four Cankers (Asavas)* (PDF: Buddhist Publication Society, 1967), 130-131.

³⁶ bk. Sammādiṭṭhi Sutta, Aṅguttara Nikāya 4.72.

³⁷ Vitakka Sutta, Ītīvuttaka 80.

³⁸ Pabbacitaabhiṇha Sutta, Aṅguttara Nikāya 10.48.

Ancak gerçek bir keşiş, arzunun, acının kaynağı olduğunu bilerek bu isteklerini dahi terk etmelidir.³⁹ Paṭhamanātha Sutta'da ise bir keşişin, sahip olabileceği sınırlı metain kusur ve zaaf taşıyanlarına kanaat getirmesi övülerek feragat düşüncesine bir kademe daha eklenir:

[Buda:]

“Bir keşiş, herhangi bir eski cübbe, herhangi bir bayat sadaka yemeği, herhangi bir eski kalacak yer, hastalar için herhangi bir eski ilaç ve araç-gereç ile yetinir. Gerçek şu ki; bir keşişin herhangi bir eski cübbe, herhangi bir bayat sadaka yemeği, herhangi bir eski kalacak yer, hastalar için herhangi bir eski ilaç ve araç-gereç ile yetinmesi, koruyucu yaratan bir niteliktir.”⁴⁰

Ariyavaṃsa Sutta'da bir keşişin sıradan bir cübbeden, sadaka yemeğinden ve kalacak yerden memnun olması “asil gelenekler” olarak ifade edilir.⁴¹ Santutṭha Sutta'da keşiş Kassapa'nın her türlü cübbe, sadaka yemeğine, kalacak yere ve ilaca rıza gösterdiği, keşişlerin Kassapa'yı örnek alarak tatminkâr olmaları gerektiği söylenir.⁴²

Budist gelenekte insanı dünyaya cezbeden bağların keder kaynağı olarak değerlendirildiği ifade edilmişti. Dolayısıyla keşişin görevi zikredilen bağlardan feragat etmektir. Nandati Sutta'da bu yönde gayet açık anlatılarla karşılaşılır. Suttaya göre bir gün Buda'ya yaklaşan Māra (şeytan) ona şu dizeleri okur:

“Oğulları olan, oğullarından hoşlanır,

sığırları olan, sığırlarından hoşlanır.

Bağlılıklar (upadhi) bir adamın zevkidir,

bağlılıklar olmadan kimse memnun olmaz.”

Buda hiç duraksamadan Māra'ya yine dizelerle cevap verir:

“Oğulları olan, oğullarına üzülür,

sığırları olan, sığırlarına üzülür.

Çünkü bağlılıklar bir adamın üzüntüsüdür,

³⁹ Taṇhuppāda Sutta, Aṅguttara Nikāya 4.9.

⁴⁰ Paṭhamanātha Sutta, Aṅguttara Nikāya 10.17.

⁴¹ Ariyavaṃsa Sutta, Aṅguttara Nikāya 4.28.

⁴² Santutṭha Sutta, Saṃyutta Nikāya 16.1. Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere Budist keşişlerin sahip olabileceği eşyalar son derece kısıtlıdır ve geleneğe göre şunlardır: cübbe, sadaka kâsesi, dikiş iğnesi ve kutusu, sandalet, ilaç ve çanta. bk. Murthy, “Buddhist Sangha”, 15; Keşişlerin kullanabileceği eşyalara dair Vinaya kuralları için bk. Arslan, *Kutsal Metinlere Göre Budizm'de Manastır Hayatı*, 200-205.

bağlılıklar yoksa üzüntü de yoktur.”⁴³

Dizelerden anlaşılacağı üzere Budist düşüncede evlat ve kazanç bir kimse için sevinçten öte üzüntü sebebidir. Zira bunlar kişiyi acının yurduna yani dünyaya bağlayan prangalardır.

İnsanoğlu için tabii bir sevgi olan evlat sevgisini terk etmeyi işleyen Suppavāsā Sutta yukarıdaki vurguları taşır. Suttaya göre Suppavāsā isimli genç bir kadın, zorlu bir doğum sürecini Buda'nın iyi temennileri ile atlattır ve sağlıklı bir doğum gerçekleştirir. Suppavāsā bir süre sonra şükran hissiyle Buda'yı ve cemaatini yemeğe davet eder. Yemek esnasında Suppavāsā'nın henüz küçücük olan oğlu davetli topluluğa saygı gösterir ve birtakım anlamlı sözleriyle herkesi şaşırtır. Oğlunun bu seçkin toplulukla konuşmasına şahit olan anne çok sevinir. Bu sevinç tablosu karşısında Buda, anneye, böylesi bir çocuk daha isteyip istemediğini sorar. Suppavāsā, “Efendim, böylesi yedi oğlum daha olsun isterim!” diye cevap verir. Bunun üzerine Buda'nın dilinden şu sözler dökülür:

“Hoş olmayan (asāta), hoş (sāta) kılığına bürünerek,
seilmeyen (appiya), sevgili (piya) kılığına bürünerek,
acı (dukkha), mutluluk (sukha) kılığına bürünerek,
gafil olanı (pamatta) yener.”⁴⁴

Görüldüğü gibi Budist öğretiyeye göre ebeveynin evladına olan sevgisi kurtuluş yolunda bir zaafıdır. Bu zaafı bertaraf etmediği sürece kişinin tekrar doğumlarla gelen acıdan azade olması mümkün değildir.⁴⁵ Bu noktada Buda'nın bir prens iken münzevi olmaya karar verdiğinde eşini ve dünyaya gözlerini yeni açmış oğlunu terk ettiğini hatırlamak yerinde olacaktır.⁴⁶

Feragatin bir başka boyutu altın, mücevher, para gibi maddi varlıklardan sıyrılmaktır. Budist keşiş cemaatinin bu tür metallerden kati surette uzak durması salık verilmiştir.⁴⁷ Zira Buda maddiyatı keşişler için “leke” olarak tanımlar:

⁴³ Nandati Sutta, Saṃyutta Nikāya 4.8.

⁴⁴ Suppavāsā Sutta, Udāna 2.8.

⁴⁵ Yukarıda bahsi geçen Visākhā Sutta'da evlat sevgisinin kişiyi dünyaya bağlayan ve neticede kurtuluş yolunda engel teşkil eden bir unsur olduğundan söz edilmişti.

⁴⁶ Budist geleneğe göre sarayını terk edeceği gün eşinin bir oğlan doğurduğu haber verildiğinde Buda'nın “İşte koparılması gereken bir bağ daha!” dediği rivayet edilir. bk. Abeyasekera, *The Master's Quest For Light*, 6-7.

⁴⁷ bk. Mañicūlaka Sutta, Saṃyutta Nikāya 42.10. Budist keşiş kurallarını ihtiva eden Pātimokkha'ya göre bir keşişin, altın ve gümüş alması veya aldırması ya da altının ve gümüşün kendisi için biriktirilmesine izin vermesi yasaktır. Bu tür bir durumda keşiş altını ve gümüşü elinden çıkarmalı ve suçunu itiraf etmelidir. bk. *The Bhikkhu*

“Altın ve gümüş kabul eden ve altın ve gümüş kabul etmekten çekinmeyen bazı münzeviler ve brahminler vardır. Bu, münzevilerin ve brahminlerin üçüncü lekesidir; altın ve gümüş kabul etmeleri sebebiyle bazı münzeviler ve brahminler parlamaz, ısıldamaz, göz kamaştırmaz.”⁴⁸

Normal koşullarda bir kimsenin hayatını kendi ayakları üzerinde sürdürebilmesi için gerekli olan maddi unsurların keşişlerce asgari ölçüde dahi bulundurulmasına izin verilmez. Bu durum, tüm geçimleri keşiş olmayan Budist müritlerin bağışlarına dayanan keşişlerin yaşam felsefesinde önemli bir yere sahiptir.

Yukarıdaki anlatılar paralelinde “Ne kadar yokluk o kadar huzur” felsefesinin işlendiği suttalar müşahade edilir. Örneğin Bahudhītara Sutta’da, kaybettiği öküzlerini aradığı sırada, ormanda meditasyon yapan Buda’ya rastlayan ve ona hâlimden şikâyet eden bir brahminden söz edilir. Buda’daki dinginlik hâlini gören brahmin “ne mutlu sana kaybolan on dört öküzün yok” der ve ardından, sahibi olması sebebiyle bir şekilde tasasını çektiği meseleleri sıralar: harap bir susam tarlası, boş bir ahır, pirelerin istilasına uğramış bir halı, her biri çocuk sahibi dul kızlar, huysuz bir eş ve kapiya dayanan borçlular. Buda, brahmine huzur içinde cevap verir: Evet sayılanların hiçbirine sahip değildir ve bu yüzden mutludur.⁴⁹ İlk bakışta tüm bunlar bir şekliyle sorunlu sahiplikler gibi görülüp Buda’nın mutluluğunun sorunlu sahipliklerden azadelikten kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak durum tümüyle farklıdır. Zira verilmek istenen esas mesaj Buda’nın dünyaya ilişkin sahipliği kökten reddetmesidir: Bir şeyin sahibi olmayan kişi, o şeyle ilişkili olumlu veya olumsuz hiçbir şeyin sahibi değildir.

Feragatin esasında bir huzur kaynağı olduğu başka anlatılara da yansır. Örneğin Bhaddiya Sutta’da, geçmişi aristokrat bir aileye dayanan Bhaddiya isimli bir keşişin, sahip olduğu tüm ayrıcalıklarından feragat etmenin ötesinde, keşiş hayatının bir neticesi olarak başkalarının sadakaları ile geçinmekten son derece memnun olduğu aktarılır.⁵⁰ Metinden anlaşılabacağı üzere keşişler feragatleri sonucunda insanların himmetine muhtaç olarak yaşasalar dahi bu bir zillet değildir. Bilakis sahip olduklarından sıyrılmaları onlara sonsuz özgürlük ve ferahlık kazandıran bir hâldir.

Pātimokkha: Word by Word Translation, çev. Bhikkhu Ñāṇatusita (Kandy: Buddhist Publication Society, 2014), 85-86.

⁴⁸ Sutta metninde Buda keşişlerin dört lekesi olduğunu söyler: içki içmek, cinsel ilişkiye girmek, altın ve gümüş kabul etmek ve yanlış bir geçim yoluna sahip olmak. bk. Upakkilesa Sutta, Aṅguttara Nikāya 4.50.

⁴⁹ Bahudhītara Sutta, Saṃyutta Nikāya 7.10.

⁵⁰ Bhaddiya Sutta, Udāna 2.10.

Budist gelenekte feragate dayalı bir yaşamın benimsenmesi kadar bu yaşamın sürdürülmesi noktasında tedbirli olunması konusunda tembihler fazlasıyla vardır. Bu anlamda Buda, keşişlerin ileride, sahip oldukları eşyalar ve konumlar hususunda feragat duygusunu kaybetme tehlikesiyle karşılaşacaklarını gündeme getirir ve uyanık olmalarını ister.⁵¹ Kalingara Sutta'da ise keşişleri tahta blokları yastık olarak kullanmalarından ve gayretle meditasyon yapmalarından ötürü metheder. Çünkü dikkatlerinin bir sonucu olarak Māra onlara saldırı için hiçbir savunma açığı bulamamaktadır. Ancak rahatına düşkünlük gelecekte bir tehlike olarak keşişleri beklemektedir.⁵²

Tüm bunların sonucunda şu ifade edilebilir ki kişiyi dünyaya bağlayan her türlü maddi ve manevi bağdan feragat etmek Budist keşiş hayatının temel dinamiğidir. Öte yandan bu raddede bir feragat anlayışını genel bir prensip olarak insanlığın önüne koymak ise ciddi bir tartışma ve problem alanı doğurmaya açıktır.

3.2. Bekârlık: Cinsel Perhiz

Keşişliğin çoğu zaman bir gereği olan ev ve aile yaşamından uzaklaşmak⁵³ tabii olarak Budist keşiş yaşamının bir özelliğidir. Budizm'in içinden doğduğu Hindu geleneğinde aydınlanma ve kurtuluş hedefine yönelik çabanın bir merhalesi olarak hayatın belli bir evresinde evi terk etme olgusu zaten vardı.⁵⁴ Dolayısıyla Buda'nın çağında bahsi geçen gayeyle evini terk eden, farklı ekollere mensup birçok münzevi mevcuttu. Budist keşiş geleneğinde de evin terk edilmesi sıkı bir biçimde uygulanmıştır. Evi ve aileyi terk etmekle beraber keşiş hayatına giren önemli bir prensip "brahmaçariya"dır. Anılan kavram, iffetli ve bekâr bir yaşamı, kutsal amaçla cinsellikten uzak durmayı ifade eder. Bu nedenle evli bireylerin keşişliği tercih etmesi durumunda eşleriyle karı-koca ilişkisini mutlak surette bitirmesi gerekir. Kimi zaman bu durum keşişin tüm ailesiyle bağını koparması derecesine varır. Budist metinlerde zikredilen bağlamda doğal insani eğilimlere aykırı düşen anlatılar yer almakta, aileden kopuş, idealize edilen bir fedakârlık biçimi olarak sunulmaktadır.

⁵¹ bk. Çatutthaanāgatabhaya Sutta, Aṅguttara Nikāya 5.80.

⁵² Kalingara Sutta, Saṃyutta Nikāya 20.8.

⁵³ Robert S. Ellwood - Gregory D. Alles, "Monks and Nuns", *The Encyclopedia of World Religions*, ed. Robert S. Ellwood (New York: Facts On File, 2008), 297.

⁵⁴ Hindu geleneği ilk üç kasta mensup erkekler için, yaşamın dört evre (aşrama) çerçevesinde sürdürülmesini töreleştirir: öğrencilik (brahmaçariya), aile reisliği (grihastha), orman ikamet (vanaprastha) ve feragat/dilencilik (sanyasa). Geleneğe göre orman ikamet evresiyle birlikte kişi evini terk eder. Geniş bilgi için bk. Gül, "Aşrama (As[h]rama)", 76-77; Bronkhorst, "Historical Context of Early Asceticism", 70-71.

Konuyla ilgili olarak Raṭṭhapāla Sutta'da somut bir örnekle karşılaşılır. Raṭṭhapāla, ilk etapta rızaları olmayan anne babasından kendi canına kıyma tehdidiyle izin alarak keşişliği seçen evli bir gençtir. Geçirdiği eğitim sürecinin sonucunda yüksek atamayı bir başka ifadeyle tam keşişlik atamasını (upasampadā) alır ve sonrasında arahant⁵⁵ seviyesine ulaşır. İlerleyen günlerde Buda'nın izniyle ailesini ziyarete gider. Bunu fırsat bilen anne babası ve eski eşleri Raṭṭhapāla'nın aklını çelerek onu ev ve aile hayatına döndürmek isterler. Ancak çabaları nafiyledir. Zira Raṭṭhapāla, önüne konulan mirası "Ganj'a dökülmesi daha hayırlı olan", acının kaynağı bir meta olarak değerlendirir ve elinin tersiyle iter. Üstelik, süslenmiş hâlde karşısına çıkan eski eşlerine "kardeşler" diye hitap eder. Onlara karşı dile getirdiği dizelerde, süs ve makyajla cazibesi artırılmış bedenlerini "ancak bir ahmağı kandırabilecek bir yem" olarak tarif eder.⁵⁶

Görüldüğü gibi suddada, aile hayatı süren sıradan bir kişinin keşiş hayatını seçmek suretiyle annesi, babası ve eşleri dâhil olmak üzere tüm ailesini terk edışı anlatılır. Keşişlerin Budist saṅghaya kabulü neticede ebeveynlerinin iznine bağlı olsa da⁵⁷ Raṭṭhapāla örneğinde olduğu gibi birtakım ısrarlar neticesinde saṅghaya giren keşişler vardır. Suttada dikkat çeken diğer bir husus ise Raṭṭhapāla'nın keşiş hayatını seçerken eşlerine hiç danışmamasıdır. Bu hâliyle metinde aile reisinin ani bir kararıyla âdeta yüzüstü bırakılan kadınlarla karşılaşılır. Raṭṭhapāla Sutta söz konusu anlatısıyla keşiş hayatının aile bütünlüğüne tezat teşkil eden yapısını berrak, bir o kadar keskin bir biçimde gözler önüne serer.⁵⁸

Dikkat çekici başka bir örneği Saṅgāmacī Sutta'da görmek mümkündür. Suttaya göre, Saṅgāmacī keşiş olduktan sonra eşi ve küçük çocuğunu geride bırakır. Eşi günler sonra izini bulur ve yanında çocuğuyla birlikte Saṅgāmacī'nin kaldığı manastıra gelir. Çocuğuna sahip çıkması için defalarca ricada bulunmasına rağmen, Saṅgāmacī inzivasını ve meditasyonunu bozmaz. Biçare kadın çocuğuyla birlikte geri dönmek zorunda kalır. Buda ise bu manzarayı "ilahî gözleri" aracılığıyla izler ve kadının davranışını "nezaketsiz" olarak değerlendirir. Ardından şu dizeleri dile getir:

"Onun gelmesinden hoşlanmadı,

⁵⁵ Literal olarak "değerli olan" anlamına gelen "arahant" sözcüğü Budist öğretti çerçevesinde aydınlanmaya eren, arzularını söndüren ve nibbānayı (kurtuluş) hak eden müride işaret eder. bk. Davids - Stede, "Arahant", 89.

⁵⁶ Raṭṭhapāla Sutta, Macchima Nikāya 82.

⁵⁷ Bhikkhu Ariyesako, *The Bhikkhus' Rules: A Guide for Laypeople* (PDF: Saṅghāloka Forest Hermitage, 1998), 47-49.

⁵⁸ Raṭṭhapāla Sutta, Macchima Nikāya 82.

gittiğine de üzülmedi;

Saṅgāmacī, 'savaşta galip gelen',

bağlardan kurtuldu;

işte ben buna 'brahmin'⁵⁹ derim."⁶⁰

Şüphesiz suddadaki anlatı alışıldık aile yapısına, karı-koca ilişkisine ve ebeveyn-evlat ilişkisine zıtlıklar içerir. Tüm bunlar ancak Budist öğretinin, kişiyi dünyaya bağlayan her türlü bağı esasında sonsuz doğum döngüsüne hizmet eden nitelikler olarak görüp sözü edilen bağların koparılmasını salık veren anlayışını hatırlamakla anlamlandırılabilir.

Konu kapsamında diğer bir husus brahmaçariya ilkesi gereğince Budist keşişlerin cinsel yaşamdan tümüyle uzak durmaları gerektiridir.⁶¹ Bu anlamda Budist öğretilde, karşı cinse yönelik duyguları tamamen yok etme konusunda birtakım söylemlere şahit olunur. Örneğin Saṃyoga Sutta'da Buda, kadınların ve erkeklerin doğuştan getirdikleri kadınsı ve erkeksi güdülerini, sonlandırma derecesinde kontrol altına almalarını salık verir. Böylece kadın ve erkek, duygularının esiri olmaktan, arzusunun esiri olmaktan ve karşı cinse bağlanmaktan kurtulacaktır.⁶²

Buda, cinsel ilişkinin münzeviler için bir "leke" olduğunu söyler.⁶³ Methuna Sutta'da, yalnızca cinsel fiilin değil cinselliğe dair her türlü hevesin ve tahayyülün engellenmesi gerektiği dillendirilir.⁶⁴ Cinsellikten uzak bir hayat sürmek Buda'ya göre bir kişinin sahip olacağı en büyük lütuftur. Maṅgala Sutta'da bir devatānın (tanrı) "hayatta en büyük lütuf nedir?" sorusuna Buda'nın verdiği cevabın satır aralarında görülür bu:

"Çilecilik (tapa) ve bekârlık sürmek (brahmaçariya),

asil gerçekleri görerek,

⁵⁹ "Brahmin" Hindu geleneğinde din adamı sınıfını ifade ederken, Budist metinlerde bazen, aydınlanmış kişi (arahant) anlamında kullanılır. bk. Davids - Stede, "Brāhmaṇa", 548-549.

⁶⁰ Saṅgāmacī Sutta, Udāna 1.8.

⁶¹ Buddhist keşiş disiplini kurallarına göre karşı cinse veya bir hayvanla cinsel ilişki kuran bir keşiş cemaatten atılır. bk. *The Book of Discipline (Vinaya-Piṭaka)*, çev. I. B. Horner (Lancaster: The Pali Text Society, 2007), 22; Keşişlerin uyması gereken cinsel ilişki yasağı hakkında geniş bilgi için bk. Arslan, *Kutsal Metinlere Göre Budizm'de Manastır Hayatı*, 184-187.

⁶² Saṃyoga Sutta, Aṅguttara Nikāya 7.51.

⁶³ Upakkilesa Sutta, Aṅguttara Nikāya 4.50.

⁶⁴ Methuna Sutta, Aṅguttara Nikāya 7.50.

nibbānaya ermek:

İşte bu en büyük lütuftur.”⁶⁵

Dolayısıyla keşiş yaşamında erkek-kadın irtibatına yönelik kısıtlayıcı ifadeleri bulmak şaşırtıcı değildir. Örneğin bir defasında keşiş Ānanda, Buda'ya, kadınlara karşı davranışlarının nasıl olması gerektiğini sorduğunda Buda, kadınları görmemeleri gerektiğini, gördükleri takdirde onlarla konuşmamaları gerektiğini, eğer konuşmak zorunda kalırlarsa farkındalıkla hareket etmeleri gerektiğini söyler.⁶⁶ Bu ifadelerin erkekler ve kadınlar arasında en azından arzu kaynaklı oluşacak bir münasebeti engellemeye yönelik bir tedbir gayesi taşıdığı belirgindir.

Öte yandan erkek keşişler gibi kadın keşişler de ailelerini terk eder. Bu durumda kadın keşişlerin erkeklerle herhangi bir irtibatı mümkün değildir. Suttalar konuyla ilişkili birçok anlatı barındırır. Ormanda inzivaya çekilen kadın keşiş Kisāgotamī'nin, kendisini ormanda bir erkek aramakla itham eden Māra'ya verdiği manidar cevap bu niteliktedir:

“Oğulların ölümünü atlattım;

böylece erkeklerle işim bitti.

Üzülmüyorum, ağlamıyorum,

senden de korkmuyorum, arkadaş.

Haz (nandi) her yerde yok edildi,

karanlığın yığını dağıtıldı.

Ölüm ordusunu fethettikten sonra,

kirliliklerden arınmış (anāsava) olarak yaşıyorum.”⁶⁷

Suttalarda benzer anlatıların çokluğu dikkate alındığında, karşı cinsten mutlak uzaklığa dayalı bir yaşam biçiminin Budist düşüncede temel bir ilke olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu ilkenin evrensel ve kapsayıcı bir norm hâline getirildiğinde aile kurumunu ve nihayetinde neslin devamını riske atacak bir boyut taşıdığı göz önünde tutulmalıdır.

3.3. Orman İkameti: Evi ve Aileyi Terk

Ev ve aile yaşamını terk etmenin doğal bir sonucu Hindu geleneğinde orman ikameti (arañña; Sanskrit: arāṇyavāsa) olarak tezahür eder. Bu doğrultuda orman ikametinin yaşamın bir evresi olarak benimsendiği yukarıda

⁶⁵ Maṅgala Sutta, Sutta Nipāta 2.4.

⁶⁶ Mahāparinibbāna Sutta, Dīgha Nikāya 16.

⁶⁷ Kisāgotamī Sutta, Saṃyutta Nikāya 5.3.

vurgulanmıştı. Benzer bir yaklaşımla Budist gelenekte aile yaşamının terk edilmesi ve orman ikametinin yeğlenmesi tavsiye edilir. Zira Budist metinlerde aile yaşamının kişiyi arzulara ve dünyevi meşgalelere sürüklediği dolayısıyla aydınlanma amacı güden birey için uygun olmadığı sıklıkla vurgulanır.⁶⁸ Bu anlamda bir keşiş için en elverişli yaşam yeri ormandır.⁶⁹ Durum böyle olunca suttalarda orman ikameti süren keşişleri yücelten ifadeler az değildir.⁷⁰ Söz gelişi Mānakāma Sutta'da Buda, orman ikametini kurtuluş yolunda önemli bir etken olarak sayar:

“Kibirden vazgeçmiş, iyi konsantre olmuş,
her yerde serbest ve yüce bir zihinle
ormanda tek başına dikkatle yaşayarak
kişi, ölüm diyarının ötesine geçebilir.”⁷¹

Emsal bir düşünceyle Buda, diğer bir suttada, keşiş niteliklerini taşımak kaydıyla orman ikametini gerçekleştiren kişiyi gerçek bir öğrenci olarak gördüğünü dile getirir:

“Üzerinde çöp yığınlarından toplanmış paçavralar olan,
zayıf, damarları görünen,
ormanda tek başına meditasyon yapan kişiye;
işte ben ona 'brahmin' derim.”⁷²

Yine Buda, Ārañña Sutta'da, ormanda, ücra bir yerde yaşamayı aydınlanma ve kurtuluş yolunda zaruri bir prensip olarak serdedir.⁷³ Budist keşiş yaşamında orman ikametinin mahiyetini ve önemini en iyi anlatan suttalardan biri de Cinna Sutta'dır. Bahis konusu suttada keşiş Kassapa, orman ikametinin yanı sıra bir keşiş olarak kendisinin sahip olduğu karakteri ortaya koyar ve sözleriyle Buda'nın takdirini kazanır:

⁶⁸ bk. Apaṇṇaka Sutta, Macchima Nikāya 60; Raṭṭhapāla Sutta, Macchima Nikāya 82.

⁶⁹ İlk dönemlerde Budist keşişler yalnızca ağaç altlarında ikamet ederken, zamanla parklar, kulübeler ve manastırlar belirli kurallar çerçevesinde ikamet yeri olarak kabul görmüştür. bk. Murthy, “Buddhist Sangha”, 9; Dennis A. Winters, “The First Buddhist Monasteries”, *The Tibet Journal* 13/2 (Summer 1988), 12-22.

⁷⁰ Örneğin bk. Arañña Sutta, Saṃyutta Nikāya 1.10.

⁷¹ Mānakāma Sutta, Saṃyutta Nikāya 1.9.

⁷² *The Dhammapada: The Buddha's Path to Freedom*, çev. Acharya Buddhārakkhita (Kandy: Buddhist Publication Society, 2019), 395.

⁷³ Ārañña Sutta, Aṅguttara Nikāya 5.98.

“Efendim, uzun zamandır ben bir orman sakiniyim (āraññika) ve orman sakini olmaktan övgüyle bahsediyorum; sadaka yemeği yiyen biriyim ve sadaka yemeği yemekten övgüyle bahsediyorum; bir paçavra giyicisiyim ve paçavra giymekten övgüyle bahsediyorum; üçlü cübbe kullanıcısıyım ve üçlü cübbe kullanmaktan övgüyle bahsediyorum; çok az istek sahibiyim ve isteklerimin azlığından övgüyle bahsediyorum; tatminkârım ve tatminkârlıktan övgüyle bahsediyorum; yalnızım ve yalnızlıktan övgüyle bahsediyorum; toplumdan uzak duruyorum ve toplumdan uzak durmaktan övgüyle bahsediyorum; gayretliyim ve gayreti diri tutmaktan övgüyle bahsediyorum.”⁷⁴

Bununla birlikte suttalarda zaman zaman Buda'nın orman ikameti konusunda uyarılarda bulunduğuna şahitlik edilir. Çünkü o, ileride arzularının peşinden koşacak ve orman ikametini terk edecek keşişleri görür gibidir.⁷⁵ Hâlbuki Buda'ya göre keşişler kendi faydalarını orman ikametinde gördükleri sürece ilerleme kaydedeceklerdir.⁷⁶ Orman ikameti bir prensip olarak tespit edildikten sonra keşişlere sosyal ilişkilerden kaçınmalarını öğütlemek sıradanlaşır.⁷⁷ Çoğu kere sadaka toplama eylemi çerçevesinde gerçekleşebilen sosyal ilişkilere bu raddede bile dikkat edilmelidir.⁷⁸

Görüldüğü üzere tüm bu anlatılar orman ikametini temel bir Budist keşiş pratiği olarak ortaya koyar. Ancak söz konusu pratiğin genel geçer bir kabule dönüşmesinin bireysel ve toplumsal hayatı tehdit edebilecek sakıncalar barındırdığı akıldaki tutulmalıdır.

3.4. Sadaka: Geçimin Tek Yolu

Budist keşiş yaşamının ayrılmaz bir parçası sadakayla (dāna) geçinmektir. Aile hayatını terk eden ve ormanda veya manastırlarda yaşayan Budist keşişler yaşamlarını sürdürmek için herhangi bir iş yapmazlar. Keşişlerin geçimi tümüyle sadaka toplamaya istinat eder.⁷⁹ Dolayısıyla Budizm'i bu yönüyle bir “dilenci dini” olarak tanımlamak haksızlık olmayacaktır. Zaten Budist gelenekte “keşiş” anlamında kullanılan “bhikkhu” sözcüğünün literal anlamı “dilenci” demektir.⁸⁰ Tüm bunların sonucu olarak Budist suttalarda keşişlerin sadaka toplarken dikkat etmesi gereken hususlara, sadakanın niteliklerine, ne tür

⁷⁴ Ciñña Sutta, Saṃyutta Nikāya 16.5.

⁷⁵ Çatutthaanāgatabhaya Sutta, Aṅguttara Nikāya 5.80.

⁷⁶ Bhikkhu-aparihāniya Sutta, Aṅguttara Nikāya 7.21.

⁷⁷ bk. Mahāparinibbāna Sutta, Dīgha Nikāya 16.

⁷⁸ bk. Biḷāra Sutta, Saṃyutta Nikāya 20.10; Nāga Sutta, Saṃyutta Nikāya 20.9.

⁷⁹ Arslan, *Kutsal Metinlere Göre Budizm'de Manastır Hayatı*, 275-277; ayrıca bk. Apaṇṇaka Sutta, Macchima Nikāya 60; Bhaddiya Sutta, Udāna 2.10.

⁸⁰ Davids - Stede, “Bhikkhu”, 560; Buswell - Lopez, “bhikṣu”, 115.

sadakaların daha faziletli olduğuna ve sadakanın sonuçlarına dair anlatılara bolca yer verilir.⁸¹

Sadaka merkezli geçimleriyle keşişlerin hayatı basit bir düzene sahiptir. Sabah erkenden kalkan keşişler sadaka kâselerini (patta) ve cübbelerini (çivara) alarak sadaka yemeği toplamak için yakınlarındaki yerleşim yerine giderler. Sadaka turundan sonra konakladıkları yere dönerler. Topladıkları sadakaları öğle vakti öncesi birlikte yerler.⁸² Günün geri kalan kısmını ise dinlenme, meditasyon ve eğitimle geçirirler. Bu düzen erkek ve kadın keşişler için müşterektir.⁸³

Suttalarda bir keşişin fazileti belirtilirken onun sadaka toplamak için uygun yerlere sahip olmasına atıfta bulunulduğu olur.⁸⁴ Dolayısıyla keşişler için sadakayla geçinmek övgüye layık bir niteliktir. Nitekim keşiş Kassapa'nın yukarıda bahsi geçen "...sadaka yemeği yiyen biriyim ve sadaka yemeği yemekten övgüyle bahsediyorum..."⁸⁵ ifadeleri bu konuda şüpheyi yer bırakmaz. Suttalarda sadakayla geçinen keşişlerin yaşamına tanrıların bile imrendiğinden söz edilir. Örneğin Saṃghavandanā Sutta'da "devaların efendisi Sakka'nın mal biriktirmeyen ve başkalarının hazırladıkları ile yaşayan münzevilere bu endişesiz hâllerinden dolayı imrendiği aktarılır.⁸⁶

Bunlara ilave olarak suttalarda keşiş olmayan Budist müritlerin ve halkın keşişleri devamlı surette sadakalarla desteklemesi teşvik edilir. Sahip olunan maddi gücün hayırlı biçimde harcanmasının beş yolundan biri budur.⁸⁷

⁸¹ Örneğin bk. Çandūpamā Sutta, Saṃyutta Nikāya 16.3; Mīlhaka Sutta, Saṃyutta Nikāya 17.5; Dānamahapphala Sutta, Aṅguttara Nikāya 7.52; Kāladāna Sutta, Aṅguttara Nikāya 5.36; Vaçchagotta Sutta, Aṅguttara Nikāya 3.57; Duttiyaaputtaka Sutta, Saṃyutta Nikāya 3.20; Sīhasenāpati Sutta, Aṅguttara Nikāya 5.34. Konu hakkında geniş bilgi için ayrıca bk. Arslan, *Kutsal Metinlere Göre Budizm'de Manastır Hayatı*, 277-286; Pātimokkha'da da sadaka ile ilgili olarak birçok kuralın ihdas edildiği dikkat çeker. Örneğin bk. *The Bhikkhu Pātimokkha: Word by Word Translation*, 92-93, 114-115, 117, 123, 134, 174-177.

⁸² Murthy, "Buddhist Sangha", 12.

⁸³ bk. Somā Sutta, Saṃyutta Nikāya 5.2; Utena Sutta, Udāna 7.10; ayrıca bk. Murthy, "Buddhist Sangha", 4-5; Güzeldal, "Hint Kökenli Dinlerde Manastır Yaşamı", 75.

⁸⁴ bk. Paṭhamaācāniya Sutta, Aṅguttara Nikāya 3.96; Assācāniya Sutta, Aṅguttara Nikāya 8.13.

⁸⁵ Cīṇṇa Sutta, Saṃyutta Nikāya 16.5.

⁸⁶ Saṃghavandanā Sutta, Saṃyutta Nikāya 11.20.

⁸⁷ Buda aile hayatı süren müritlerine servetlerini beş yolda harcamalarını salık verir: ailesi için, arkadaşları için, gelecek felaketlere karşı güvende kalmak için, dinî adaklar için ve dünyadan feragat etmiş keşişler için. bk. Ādiya Sutta, Aṅguttara Nikāya 5.41.

Kapısına sadaka için tekrar tekrar gitmesinden ötürü kendisine kızan brahmin Udaya'ya karşı Buda'nın dile getirdiği dizeler bu konuda açıklayıcıdır:

"Tohum tekrar tekrar ekilir,
devalar tekrar tekrar yağmur yağdırır,
çiftçiler tekrar tekrar tarlaları sürer,
krallığa tekrar tekrar tahıl gelir.
Dilenciler tekrar tekrar dolaşır,
bağışçılar tekrar tekrar verir.
Tekrar tekrar verdikten sonra, bağışçılar,
tekrar tekrar cennete (sagga)⁸⁸ gider."⁸⁹

Suttalarda Buda'nın keşiş cemaatinin diğer cemaatler arasındaki üstünlüğü sıklıkla vurgulanır. Böylesi bir keşiş cemaatine yönelik olarak ise ev ve aile hayatı süren Buda takipçilerinin büyük bir inanç taşıması ve her yönden destek sunması gerektiği hatırlatılır:

"Tüm saṅghalar (cemaatler) arasında Tathāgata'nın çift olarak alındığında dörtlü, tek olarak alındığında sekizli⁹⁰ saṅghası yüce kabul edilir. Kutsanmış Olan'ın bu saṅghası hediyelere layıktır, konukseverliğe layıktır, adaklara layıktır, saygıya layıktır, dünya için en yüksek erdem sahasıdır. Saṅghaya inananlar yüce olana inanırlar ve yüce olana inananlar için yüce bir sonuç vardır."⁹¹

Benzer bir anlayışla Gihisāmīçi Sutta'da aile reisi Anāthapiṇḍika'ya seslenen Buda, keşişlere cübbe, yiyecek, kalacak yer ve ilaç sağlamanın keşiş olmayan bir

⁸⁸ Budist kozmoloji cennet âlemlerinin varlığını onaylar. Bu düşünceye göre cennetler, vahye dayalı dinlerin sonsuz cennet anlayışından farklı olarak geçici bir süre kalınan mutluluk diyarlarıdır. Budist öğretilerde nihai gaye cenneti elde etmek değil nibbānaya erkmektir. Geniş bilgi için bk. Suvanno Mahathera, *The 31 Planes of Existences* (Penang: Inward Path, 2001), 19-27.

⁸⁹ Udaya Sutta, Saṃyutta Nikāya 7.12.

⁹⁰ Suttalarda sıkça geçen söz konusu ifade Budist keşişleri tanımlayan bir tasniftir. Bu tasnife göre keşişler, her biri iki aşamalı dört sınıfa ayrılır: akıntıya girme (sotāpatti), bir kez dönme (sakadāgāmitā), geri dönmeme (anāgāmitā) ve arahantlık mertebelerine ulaşanlar ile bu mertebelerin ürünlerini deneyimleyenler. Bu nedenle, dört çift ya da sekiz birey olarak anılırlar. Konuyla ilgili açıklama için bk. "Anāthapiṇḍika Sutta", *Dhammatalks.org* (Erişim 22 Nisan 2025).

⁹¹ Aggappasāda Sutta, Aṅguttara Nikāya 4.34; ayrıca bk. Dhacagga Sutta, Saṃyutta Nikāya 11.3. Konuyla ilgili bir değerlendirme için ayrıca bk. Freiburger, "Profiling the Sangha", 6-8.

kişiye cenneti kazandıracak bir eylem olduğunu ifade eder.⁹² Tüm bunların neticesinde Buda'nın ve keşiş cemaatinin sıklıkla yemeğe davet edildiğini, gerek aristokratların gerekse sıradan insanların onlara ikram etmek için âdeta yarıştıklarını suttalardan takip etmek mümkündür.⁹³

Bütün bu anlatıların tanıklığı, sadakayla geçimi Budist keşişler için sıra dışı bir pratik olmaktan çıkarıp geleneğin esas umdeleri arasına dâhil eder. Ancak bu uygulamayı bütün insanlık için sıradan bir prensip olarak idealleştirmenin yaşamın olağan akışıyla oluşturacağı tezat ıskalanmamalıdır.

Sonuç

Bu çalışmada Buda'nın öğretisinde merkezî bir konuma sahip olan "orta yol" kavramının kökeni, mahiyeti ve öğretinin kurucusunun çağına ilişkin otantik tezahürleri incelenmiştir. Söz konusu kavramın Budist keşiş yaşamında somutlaşan pratik yansımasının evrensel bir nitelik arz edip etmeyeceği sorgulanmıştır. Buda'nın, Budist kutsal metinlerde altı çizilen âlemşümül öğretmenlik ve rehberlik vasfı bu sorgulamanın zeminini oluşturmuştur. Zikredilen hususlar dikkate alındığında şu sonuçlara varılmıştır:

Aydınlanma serüveninin nihayetinde eriştiği noktada Buda, geçmiş tecrübelerinin bir hülasası ve hayatının sonraki evresinde ortaya koyacağı öğretinin özü olarak "orta yol" kavramını gündeme getirmiştir. Buda, bu kavramı pratikte yansıtabilecek olan keşiş cemaatini de ihdas etmiştir. Budist keşiş cemaati, Buda'nın çizdiği ilkelere riayet etmek hususiyetiyle o günün benzer topluluklarından ayrılmaktaydı. Bu doğrultuda keşişler "orta yol" anlayışını uygulamak adına dünyadan feragatin her boyutunu içselleştirdiler. Feragatin bir yansıması olarak mutlak bekârlığı tatbik ettiler, evlerini terk ederek ormanda, kulübelerde ve manastırlarda yaşadılar. Dünyadan uzaklaşmanın bir başka boyutunu ikame etmek üzere geçim meşgalesini reddedip sadakayla hayatlarını sürdürdüler. Budist keşişler bunları, bir bütün olarak acıya tekabül eden varlık dünyasına yönelik arzuları sona erdirerek kurtuluşa ulaşmak gayesiyle gerçekleştirdiler.

Tüm bunlarla birlikte "orta yol" öğretisi kapsamında kabul edilip uygulanan ve metinde örnekleriyle ele alınan prensiplerin esas itibarıyla tabii ve olağan bir hayat tarzına tezat teşkil ettiği aşîkârdır. Öncelikle, varlığı ve yaşamı bütünüyle "acı" olarak niteleyen bir anlayışın, ontolojik ve epistemolojik gerçekliği sorgulanmaya açık olduğu gibi, insanın psikolojik yapısıyla ne ölçüde uyumlu olduğu da tartışmaya açıktır. Keşiş yaşamı çerçevesinde uygulanan pratikler ise genel yaşam normlarından belirgin şekilde sapmalar içermektedir. Zira bir kimsenin hak ve ölçü çerçevesinde dünya nimetlerinden istifade etmesinin,

⁹² Gihisāmīci Sutta, Aṅguttara Nikāya 4.60.

⁹³ bk. Pāṭaligāma Sutta, Udāna 8.6.

ebeveyni, eşi ve çocukları ile huzurlu bir aileye sahip olmasının, zamanının şartları dâhilinde barınacak bir yuva kurmasının, geçimini sağlamak üzere bir meslekle iştigal etmesinin insan yaşamının doğasına uygunluğu noktasında herhangi bir tarihsel ve sosyolojik argümana ihtiyaç yoktur. Öte yandan söz konusu “orta yol” anlayışının evrensel bir niteliğe bürünmesi hâlinde bireysel ve toplumsal yaşam açısından varoluşsal riskler taşıdığı göz ardı edilmemelidir. Budizm’in uzun tarihsel sürecinde kısmen Theravādacı gelenekte, büyük oranda ise Mahāyānacı gelenekte keşiş kurallarının gevşetilmesi, bahsi geçen ilkelerin hayata tatbiki konusundaki zorluğun bir anlamda onaylanmasıdır. Günümüz dünyasında “seküler Budizm” adı altında, Budist keşiş yaşamını bir kenara koyarak doğrudan Buda’nın felsefesine yönelen anlayışlarda benzer düşüncelerin rol aldığı tahmin edilebilir. Ancak tüm bu konuların derinlemesine bir analizi farklı bir çalışmayı gerekli kılmaktadır.

Durum bu iken Buda’nın salık verdiği “orta yol” kavramını ve bu kavram etrafında şekillenen keşiş yaşamını genel geçer bir model olarak kabul etmek mümkün gözükmemektedir. Diğer taraftan Buda’nın bahis konusu yaşam modelini keşişlere mahsus kıldığı, dolayısıyla Budist geleneğin laik (keşişlik dışı) bir hayat tarzına olanak sağladığı şeklindeki bir iddia da eleştiriye açıktır. Zira Budist öğretisi açısından kurtuluşun söz konusu “orta yol” anlayışından geçmesi, neticede bu anlayışı idealize etmekte ve bir şekilde (bu yaşamda veya diğer bedenlenmelerde) zorunlu kılmaktadır. Bu durumda Buda’nın “orta yol” öğretisini ve modelini içinde yetiştirdiği kültürden ve şahsi tecrübelerinden süzerek çıkardığı özel bir öğreti ve model olarak kabul etmek gerekir. “Orta yol” kavramının doğru anlaşılması noktasında Hint geleneğindeki aşırı yaklaşımlar bilhassa dikkate alınmalıdır. İki aşırı uçtan birinin haz odaklı bir yaşam, diğerinin ise Brahmanik geleneğin veya bu geleneğe muhalif grupların asketik uygulamalarını kapsayan bir yaşam olduğu kabul edilecek olursa ancak o zaman Buda’nın ileri sürdüğü “orta yol” kavramının ve pratiğinin asıl anlamı, değeri ve oturduğu yer kavranacaktır. Diğer türlü, bahsi geçen “orta yol” kavramının evrensel manada bir vasata veya itidale tekabül etmediğine şüphe yoktur.

Kaynakça | References

- Abeyasekera, Richard. *The Master's Quest For Light*. PDF: Buddhist Publication Society, 2017. https://www.bps.lk/olib/bl/bla07_Abeyasekera_The-Masters-Search-For-Light.pdf
- Alıcı, Mehmet. *Maniheist Gnostik Yaşamın Şifreleri: Bir Giriş Denemesi*. İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2023.
- Ariyesako, Bhikkhu. *The Bhikkhus' Rules: A Guide for Laypeople*. PDF: Sanghāloka Forest Hermitage, 1998. https://www.buddhanet.net/pdf_file/bhkkrule.pdf
- Arslan, Hammet. *Kutsal Metinlere Göre Budizm'de Manastır Hayatı*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2015.
- Ataşağın, Galip. "Jainizm". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21 (2006), 267-297.
- Baş, Bilal. "Hristiyan Manastırcılığının Doğuşu". *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/1 (2013), 183-204.
- Batuk, Cengiz. *Assisili Francis ve Hristiyan Mistisizmi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Bhagat, Mansukh Ghelabhai. *Ancient Indian Asceticism*. New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., 1976.
- Bodhi, Bhikkhu. *The Buddha and His Message*. PDF: Buddhist Publication Society, 2017. https://www.bps.lk/olib/bp/bp108s_Bodhi_Buddha-And-His-Message.pdf
- Brahmali, Bhikkhu. "The Monastic Law: How Monastic Communities Should Live". Erişim 04 Mayıs 2025. <https://suttacentral.net/vinaya-guide-brahmali?lang=en>
- Bronkhorst, Johannes. "Historical Context of Early Asceticism". *The Oxford History of Hinduism: Hindu Practice*. ed. Gavin Flood. 62-78. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- Buda'nın Söylevleri: *Sutta Pitaka'dan Seçmeler I-II*. çev. Ali Gül. İstanbul: İz Yayıncılık, 2024.
- Bulut, Hasan. "Kur'an ve Sünnet Perspektifinde Dindarlık Ölçütü Olarak İtidal". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (2021), 93-121.
- Buswell, Robert E - Lopez, Donald S. *The Princeton Dictionary of Buddhism*. Princeton: Princeton University Press, 2014.
- Cort, John E. "Singing the Glory of Asceticism: Devotion of Asceticism in Jainism". *Journal of the American Academy of Religion* 70/4 (Aralık 2002), 719-742.
- Çardaklı, Nisa Nur - Yavuz, Salih Sabri. "Hakikat Arayışında Hint Düşüncesi ile İslam Tasavvufu". *Rize İlahiyat Dergisi* 28 (Nisan 2025), 201-215.
- Davids, T. W. Rhys - Stede, William. *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary*. London: Pali Text Society, 1921-1925.
- Demirci, Kürşat. "Zühd (Diğer Dinlerde)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/533-535. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Dhammatalks.org. "Anāthapiṇḍika Sutta". Erişim 22 Nisan 2025.

- https://www.dhammadata.org/suttas/SN/SN55_27.html#sn55.27note02
Dhammadata.org. "Sutta Piṭaka". Erişim 18 Mayıs 2025.
<https://www.dhammadata.org/suttas/>
- Ellwood, Robert S. - Alles, Gregory D. "Monks and Nuns". *The Encyclopedia of World Religions*. ed. Robert S. Ellwood. 297-299. New York: Facts On File, 2008.
- Eraydın, Selçuk. "Çile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/315-316. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Freiberger, Oliver. "Profiling the Sangha: Institutional and Non-Institutional Tendencies in Early Buddhist Teachings". *Marburg Journal of Religion* 5/1 (Temmuz 2000), 1-12.
- Gethin, Rupert. *The Foundations of Buddhism*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Gunasekera, Olcott. "Bhikkhu Sangha: The Oldest Surviving Organisation in the World". *Journal of the Royal Asiatic Society of Sri Lanka* 50 (2004), 63-88.
- Gül, Ali. *Ansiklopedik Hinduizm Sözlüğü*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
- Gündüz, Şinasi. "Keşiş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/322-324. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Gürkan, Salime Leyla. "Manastır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/558-560. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Güzeldal, Yasin. "Hint Kökenli Dinlerde Manastır Yaşamı ve Tekke Hayatı Üzerine Bir İnceleme". *Tasavvuf Dergisi* 22/43 (2019), 55-84.
- Gyal, Palden - Flanagan, Owen. "The Role of Pain in Buddhism: The Conquest of Suffering". *The Routledge Handbook of Philosophy of Pain*. ed. Jennifer Corns. 288-296. London: Routledge, 2017.
- Harvey, Peter. *An Introduction to Buddhism: Teachings, History and Practices*. Cambridge: Cambridge University Press, 2. Basım, 2013.
- Kaelber, Walter O. "Tapas and Purification in Early Hinduism". *Numen* 26/2 (Aralık 1979), 192-214.
- Kleine, Christoph. "'The Epitome of the Ascetic Life': The Controversy over Self-Mortification and Ritual Suicide as Ascetic Practices in East Asian Buddhism". *Asceticism and Its Critics: Historical Accounts and Comparative*. ed. Oliver Freiberger. 153-177. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Long, Jeffery D. *Jainism: An Introduction*. London: I.B. Tauris & Co Ltd., 2009.
- Mahathera, Narada. *The Buddha and His Teachings*. Kandy: Buddhist Publication Society, 1982.
- Mahathera, Suvanno. *The 31 Planes of Existences*. Penang: Inward Path, 2001.
- Murthy, K. Krishna. "Buddhist Sangha". *The Tibet Journal* 14/3 (Autumn 1989), 3-18.
- Nakamura, Hajime. *Budha*. çev. Zeynep Seyhan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Perera, T. H. *The Four Cankers (Asavas)*. PDF: Buddhist Publication Society, 1967.

- [https://www.bps.lk/olib/bl/bl035_Perera_The-Four-Cankers-\(Asavas\).pdf](https://www.bps.lk/olib/bl/bl035_Perera_The-Four-Cankers-(Asavas).pdf)
Prince, T. *Renunciation*. PDF: Buddhist Publication Society, 2010.
https://www.bps.lk/olib/bl/bl036_Prince_Renunciation.pdf
Sancaklı, Saffet. "Hz. Peygamber'in İbâdetlerde Öngördüğü İ'tidâl ve Kolaylık Anlayışı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000), 377-392.
SuttaCentral. "Suttapīṭaka". Erişim 18 Mayıs 2025.
<https://suttacentral.net/pitaka/sutta?lang=en>
The Bhikkhu Pātimokkha: Word by Word Translation. çev. Bhikkhu Ñāṇatusita. Kandy: Buddhist Publication Society, 2014.
The Book of Discipline (Vinaya-Piṭaka). çev. I. B. Horner. 4 Cilt. Lancaster: The Pali Text Society, 2007.
The Dhammapada: The Buddha's Path to Freedom. çev. Acharya Buddhārakkhita. Kandy: Buddhist Publication Society, 2019.
The Udāna: Inspired Utterances of the Buddha & The Itivuttaka: The Buddha's Sayings. çev. John D. Ireland. Kandy: Buddhist Publication Society, 2017.
Thera, Nyanatiloka. *Buddhist Dictionary: A Manual of Buddhist Terms and Doctrine*. Bangkok: Silkworm Books, 2007.
Thera, Piyadassi. *The Buddha: His Life and Teaching*. Kandy: Buddhist Publication Society, 1982.
Thera, Piyadassi. *The Buddha's Ancient Path*. Kandy: Buddhist Publication Society, 2018.
Uludağ, Süleyman. "Tasavvuf Kültürüne Genel Bakış". *Bursa'da Düinden Bugüne Tasavvuf Kültürü*. 30-47. İstanbul: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 2002.
Winters, Dennis A. "The First Buddhist Monasteries". *The Tibet Journal* 13/2 (Summer 1988), 12-22.
Young, D. N. De L. "The Sangha in Buddhist History". *Religious Studies* 6/3 (Eylül 1970), 243-252.